
МАМБЕТАКУНОВ Э.

Ж.Баласагын атындагы КУУ / КНУ им.Ж.Баласагына

МАМБЕТАКУНОВ Е.

J. Balasagyn KNU

**УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТ МЕНЕН ЖАШТАШ ОКУМУШТУУ-
ПЕДАГОГ**

**Учёный-педагог, ровесник Национального университета
Scientist-teacher, the same age as the National University**

***Аннотация.** Макалада физика-математика илимдеринин кандидаты, профессор, Кыргыз Республикасынын билим берүүсүнө эмгек сиңирген кызматкер, дасыккан педагог Ташмат Карашевдин өмүр жолун баяндаган маалыматтар берилген.*

***Аннотация.** В статье приведены краткие сведения о жизни деятельности педагога-профессионала, кандидата физико-математических наук, профессоре, Заслуженном работнике образования Кыргызской Республики Ташмате Карашеве.*

***Abstract.** The article provides brief information about the life of a professional teacher, candidate of physical and mathematical sciences, professor, Honored Worker of Education of the Kyrgyz Republic Tashmat Karashev.*

***Урунттуу сөздөр:** университет, Ташмат Карашев, студент, аспирантура, профессор, кафедра, факультет*

***Ключевые слова:** университет, Ташмат Карашев, студент, аспирантура, профессор, кафедра, факультет*

***Keywords:** university, Tashmat Karashev, student, graduate school, professor, department, faculty*

Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети, физика факультети жана профессор Ташмат Карашев – бул үч түшүнүктү бири-биринен ажыратып кароо мүмкүн эмес. Анткени улуттук университеттин физика факультетин профессор Т.Карашевсиз, ал эми Т.Карашевди физика факультетсиз элестете албайбыз. Анын өзүнчө сыры, маани- маңызы бар.

2022-жылы Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети өзүнүн 90 жылдык маарекесин өткөрүүгө даярдык көрүп жаткан кези. Ал Кыргыз АССРинин Эл комиссарлар кеңешинин 1932-жылдын 13-январындагы токтому менен М.В.Фрунзе

атындагы Кыргыз мамлекеттик педагогикалык институту катары ачылып, кыргыз элинин тарыхындагы биринчи жогорку окуу жайы. Анын курамында физика-математика факультети болгон. Ошол 1932-жылдын 1-февралында Ош областынын Өзгөн районундагы Кызыл-Дыйкан айылында болочок окумуштуу физик, педагог Ташмат Карашев жарык дүйнөгө келген. Демек, биздин сүйүктүү агайыбыз Кыргызстандын жогорку окуу жайларынын көч башында турган Улуттук университет менен, анын физика факультети менен жашташ. Бүгүнкү күндө биз күбө болуп жатканушул мааракелер кут болсун! Кайсы гана маараке жөнүндө сөз болбосун, эң алгач анын өткөн тарыхы, жашаган доору жана келечеги жөнүндө ойлонууга туура келет. Ошондуктан ушул университеттин аталган факультетинде окуп - билим алып, аны бүткөндөн кийин өмүрүнүн акыркы күнүнө чейин ошол факультетте үзүрлүү иштеп кеткен, баардыгыбыз сыйлаган, улуу педагог, билгиликтүү инсан жөнүндө 90 жылдык мааракесине карата өз оюмду билдирүүнү туура көрдүм. 1949-жылы Ташмат Карашев Өзгөн районундагы К.Е. Ворошилов атындагы мектеп-интернатын бүтүрүп, жогоруда аталган институттун физика-математика факультетинин физика бөлүмүнө келип кирген. Ушул учурда, окууга кирүү учурунда эле Ташмат агайдын башынан өткөргөн азап-тозогун азыр элестетүү мүмкүн эмес. Жалал-Абаддан Фрунзеге поезд менен келип, Борбордук окуу жайга өтүүгө даярдык көрүп, ал ишке ашпайкөчөдө калганы, андагы тарткан азабы, кирүү экзаменине аз калганда поездге жармашып Ошко келгени, окууга өткөндөн кийин жатакананын чатырында жашап жүргөнү эмне деген шумдук. Бул окуялар агайдын

2012-жылы чыккан «Өмүр чыйыры» деген китебинде өтө элестүү чагылдырылган. Аны окуп отуруп агайдын койгон максатына жетүү үчүн жасаган аракетине, туруктуулугу менен чыдамдуулугуна таң калбай коё албайсың. Бирок, ошол азаптарды жеңип, илимде болсун, билим берүүдө болсун ийгиликке жетишкенине өзү ыраазы болуп, бактылуу экендигин өзү сезип айтканы кандай сүйүнүчтүү. Эмгектен тапкан бактысын өзү баалап, башкаларга жарыя айтып тургандын өзү бактылуулуктун жеткен чеги. Аны канчалык кооздоп айтсак дагы, андан ашыкча бийиктикке жеткире албайсың. Ташмат агай 1949-жылы педагогикалык институтка кирип, 1953- жылы университет болуп калганда окуусун ийгиликтүү аяктаган. Профессор Леонид Васильевич Тузовдун сунушу менен курсташы Алыбаков Аскар экөө катуу заттардын физикасы адистиги боюнча аспирантурага өтүшкөн. Илимий жетекчи катары, мурда Фрунзеде иштеп, кийин Ленинградга кеткен профессор Юрий Степанович Терминасов дайындалган. Ал Л.В. Тузовдун да илимий жетекчиси болгон. Кыргызстанга 20 илимдин кандидатын даярдап берген улуу окумуштуу экендигин, адамкерчилигинин бийик дэңгээлин агай өз китебинде эң сонун сүрөттөп берген. Адилеттик үчүн айтып коёлу: Кыргызстанда физика-математика илиминин өнүгүшүнө, окумуштууларды даярдоодо эбегейсиз салым кошкон Ф.И. Франкль менен Ю.С. Терминасовду атабасак болбойт. Алар биз биринчилерден деп атап жүргөн кыргыз окумуштууларды даярдашкан. Алардын окуучулары катары биз ушул агайларга ак дилден чыккан ыраазычылыгыбызды билдиребиз.

Ошентип Ташмат агай 1963-жылы Карелиянын Петрозаводск мамлекеттик университетинде физика-математика илимдери боюнча кандидаттык диссертациясын ийгиликтүү коргоду. 1970-жылы доцент, 1992-жылы профессор наамына татыктуу болду.

Мен Ташмат Карашев агайды биринчи жолу 1960-жылы июль айында университетке экзамен тапшырып жүргөндө көрдүм. Физикадан консультация берди, кирүү экзаменин алды. Мектепте физика менен математикадан сабак берген Абдалиев Кошойдон да күчтүү билимине таң калдым. Экзаменден «төрт» деген баа алдым. «Физиканы жакшы билет турбайсыңбы» деген сөзү менен шыктандырып, демиме дем кошту. Ага мен чексиз ыраазымын!

Ошентип студенттик күндөр башталды. Жалпы физикадан агай өзү лекция окуду. Күндөлүк окуу учурунда, практикалык жана лабораториялык иштерди аткарууда, зачет менен экзамен тапшыруу учурунда агай талапты өтө катуу коючу. Ал талап айрым студенттерге жакчу эмес. Ошонун айынан бир топ студенттер окуудан чыгып кетишти. 1960-жылы 25 студент кирсек, 1965-жылы он үчүбүз гана бүтүрдүк. Алардын ичинен 4 илимдин доктору, 4 кандидаты, 1 академик, 1 УИАнын корреспондент мүчөсү, 3 Кыргыз Республикасынын билим берүүсүнө эмгек сиңирген кызматкер, партиялык жана коомдук ишмерлер чыкты. Бул Ташмат агайдын эбегейсиз зор эмгегинин кичинекей гана бир үзүмү. Аспирантураны кошпогондо Ташмат Карашевич биздин физика факультетибизде 60 жыл (1957-2017) талыбай эмгектенди. Эмгек китепчесинде бир гана окуу жайда иштегендигин күбөлөндүргөн жазуу турат. Ушул убактарда жүз миңдеген студенттерге таалим-тарбия берди. Республиканын кайсы бурчуна барсаң дагы физика дегенде Ташмат агайды эскеришип, ыраазычылыгын билдиришет. Сиздин ак эмгегиңиз, улуу ойчул Жалаледдин Руми айткандай окуучуларыңыздын жүрөгүндө, аң-сезиминде, Сизге болгон урматында жана сыйында түбөлүккө жашай берет.

1964-жылы «Электромагниттик индукция кубулушу. Аны окуучуларга түшүндүрүү» деген темада агайдын жетекчилиги менен курстук иш жаздым. Ишти коргоо учурунда мага көп суроо берди. Өзү да айтып, көптөгөн чиймелерди чийди. Мен түшүнүп эле тургансыйм, бирокжыйнактуу, илимий-методикалык тилде айтып бере албадым. Ошондо билгенимди айтып бере албай койгонума катуу өкүнгөм. Көрсө андай жөндөм тажрыйбанын негизинде келет турбайбы. Ошондуктан азыркы учурда студенттерге ойду сөзгө айландыруу, сөздөн сүйлөм түзүү, алардытизмектештирип айтып берүү жөнүндө көп айтамын, анын жолун көрсөтүп берем. Бул менин 58 жылдан кийинки агайдан алган сабагымдынбир көрүнүшү. Ошол эле жылы агай бизди №5 орто мектепке педпрактикага алып барды. Мектептин тажрыйбалуу мугалими З.Эстебесова менен бирдикте сабак өтүүнүн ыкмаларын үйрөттү. Көрсөтмө каражаттарды жасоо, пайдалануу, тажрыйба жасоо, маселе чыгаруу, окуучулардын билимдерин текшерүү жана баалоо боюнча көптөгөн баалуу кеңештерин берди. Төрт ай боюу төрт тогузунчу класска

сабак бердим. Агайдын жардамы менен мугалимдик кесиптин баалуулугун, анын татаалдыгы менен кайрымдуулугун, балдарга жасаган аракетин текке кетпей, мөмөлүү дарака окшоп түшүм берип турарына ишендим. Ушул күнгө чейин ошол оюмдан кайтпай, эмгектенип келем. Ал мага агайымдын алдындагы милдетимди аткарып жатканымдын белгиси катары сезилет.

Агайдан үйрөнүп алып, кийин өзүмдүн айныгыз кесиби болуп калган билгилик – бул физика боюнча окуу китептерин, методикалык көрсөтмөлөрдү жазуу. Ташмат Карашевич бул багытта да кыргыз физиктеринин ичинен биринчи суурулуп чыгып, өмүр бою үзүрлүү эмгектенди. Алсак, «Физикалык терминдердин орусча-кыргызча сөздүгү» (1969), «Механика» (1972), «Жалпы физика курсу» (1996, 1997, 32.5 б.т.), «Физика курсу» I-II китеп (2002, 2009, 53.5 б.т.) «Физика – 7, 8, 9» (2000, 2003, 2004, 35 б.т.), «Биофизика» (2016, 16.65 б.т.) жана башка окуу китептери окуучулардын, студенттердин, окутуучу-мугалимдердин колунан түшпөгөн маалымат булагы болуп калды. Бул эмгектер менен биздин башка китептердин топтому (Карашев Т., Айтмурзаев Т., Мамбетакунов Э., Карашева Т., Рязанцева В.А.) 2004-жылы Кыргыз Республикасынын илим жана техника жаатындагы Мамлекеттик сыйлыгына татыктуу болгон. Ал дагы агайдын демилгеси аркылуу ишке ашкандыгын эстеп коюу ашыкча болбойт.

Орто мектептер үчүн физика боюнча окуу программаларын, окуу китептерин түзүүдө мен Ташмат Карашевич менен өтө тыгыз иштештим. Ал иш зымга тарткандай түз кеткен жок. Жеке кыйынчылыктардан сырткары, каршылыктар да болду. Бирок агайдын билиминин тереңдиги жана кенендиги, токтоолугу, адамдардын ар кыл багыттагы ойлорун туура түшүнө билүүсү, өзүнүн бардык бийиктигин ошого шайкеш алып жүрүүсү бизди жеңишке алып келди. Мындай касиет мени кызыктырган жанасуктандырган. Ал кишини дагы түшүнсөм, иштешсем, кеңешсем деген үмүтүм күч алган. Мугалимим менен жакындан иштешип, анын инсандык, илимпоздук, окутуучулук сапаттарын, деги эле билгиликтүү адамкерчилигинин, адилеттүүлүгүнүн айрым жактарын көргөнүмө сыймыктанчумун! Калыстыгына баа берип, даңазалагым келген. Аны көрө албагандар да бар экенине күбө болгом. Алар өз учурунда белгиленген, көзгө сайылып көрсөтүлгөн, ашкереленген.

Университетте окутуучу, доцент, профессор, декан, кафедра башчысы болуп иштеген учурларда улуу-кичүүнүн баардыгына өзүн үлгү катары алып жүрдү. Сабактан бир секунда да кечикпей, бир минута да эрте чыкпай, тагылган милдетти так аткарып, кесиптик жактан жетилген деңгээлинен жазбай иштеди. Баардык маселеге олуттуу мамиле жасоосу, окуу иштерин ийне жибине чейин билип, аны башка иштерден жогору коюусу, студенттердин билими менен окутуучулардын ишине койгон жогорку талабы, аларды баалоодогу объективдүүлүгү, жалпы жамаат ичиндеги кара кылды как жарган калыстыгы агайдын асыл сапаттары эле. Аны эч жалтанбай эле билгиликтүү инсан деп атоого толук акым бар. Анткени өзүм белгилеп жүргөн билгиликтер агайда толугу менен бар болчу. Алар агайдын Эл билгилиги, Жер билгилиги, Сыр билгилиги, Сөз билгилиги, Жөн билгилиги, Иш билгилиги, Кол билгилиги, Сын билгилиги жана Баа билгилиги. Булар жөнүндө дагы сөз кылабыз.

Элдик сыйга ээ болуунун дагы бир көрсөткүчү – инсандын үй-бүлөөдөгү орду. Аны түзүүгө, туруктуу кармап турууга жана өркүндөтүүгө кошкон салымы. Бул жагынан алганда да агайдын эмгегинар көтөргүз. Өмүрлүк жубайы математик Т.Калмурзаева экөө борбор калаабыздагы «Үлгүлүү үй-бүлөө» деген ардак наамга алда качан эле ээ болушкан. Алардын балдары Тамара, Гүлнара, Бакыт, Гүлсара, Нуржамалдардын ар бири жөнүндө узун сабак сөз кылууга болот. Мен билгенден үчөө – Тамара, Гүлнара, Нуржамал илимдин кандидаты даражасына жана доцент илимий наамдарга ээ болушуп, ата-энесинин педагогдук ишин улантууда. Гүлсара эмгеги сиңген врач-окулист. Бакыт болсо көрүнүктүү айкелчи. Алтын башыңар аман, бооруңар бүтүн болсун! Ташмат агайды көп жылдан бери билсем дагы, анын катуу ачууланганын же элесп-желеп болуп сүйүнгөнүн байкаганым жок. Профессор наамын же Кыргыз Республикасынын билим берүүсүнө эмгек сиңирген кызматкер наамын 2000-жылы алганда деле кадыресе иш катары кабыл алганын көргөм. Бирок кийинки жылдары эки жолу сүйүнгөндөй жайдары маанайда жүргөнүн сездим. Биринчиси, Гүлсара кызы ата-энесин Берлин, Потсдам, Вюрцбург, Франкфурт, Париж шаарларыначакырып, ага барып келгени, айрыкча айтылуу физик Рентгендин музейинде болуп, улуу ачылышты алып келген рентген-түтүгүн көргөнү. Экинчиси, кенже кызы Нуржамалдын менин жетекчилигим менен

кандидаттык диссертациясын коргогону болду. Мен да агайымдын астындагы бир милдетимди аткаргандай жеңилдей түшкөм.

Жогоруда айтылгандарды жыйынтыктап урматтуу агайым жөнүндө төмөнкүлөрдү белгилемекчимин. Агай реалдуу чындыкты дал өзүндөй кабыл алып, аны менен комфортабелдүү мамиле жасай билүүчү; жасалмалуулукка жол бербеген жөнөкөйлүгү жана кыймыл-аракетинин табигыйлыгы; берилген милдетти аткарууга болгон жоопкерчилиги жана жогорку деңгээлдеги компетенттүүлүгү-билгилиги; автономиялуулук жана өзү-менен өзү болуп, ар кандай маселе боюнча өз көз карашынын болгондугу, аны далилдүү айтып бере билүүсү; тескери аракеттерге, кытмырлыкка, көрө албастыкка, кызганчаактыкка окшогон терс жоруктарга элдешпес мамилеси жана туруктуу каршылык көрсөтө билүүсү ж.б. Жан дүйнөсү таза адам айлана чөйрөгө жарык берип турат. Ал эми жарык баардык жан-жаныбардын жашоосунун булагы. Бирок ошол жарыкты айрым пенделердин сезе албагандыгы өтө өкүнүчтүү. Агай аны да сезип, билген билер, билбегенге не чара деп коюучу. Кыскартып айтканда агай элге болгонундай көрүнүп, көрүнгөнүндөй болуп жашады. Анын элеси окуучуларынын эсинде түбөлүккө, муундан-муунга берилип жашай берет. Урпактарына кенен келечек каалайбыз!